

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Кафедра археології, етнології та всесвітньої історії

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор

(Майя НІКОЛАЄВА)

» _____ 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
СУЧАСНА АРХЕОЛОГІЧНА НАУКА
CONTEMPORARY ARCHAEOLOGICAL SCIENCE

Рівень вищої освіти: Другий (магістерський)

Галузь знань: 03 Гуманітарні науки

Спеціальність: 032 Історія та археологія

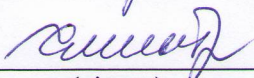
Освітньо-професійна програма: Історія та археологія

Робоча програма навчальної дисципліни «Сучасна археологічна наука / Contemporary Archaeological Science». Одеса: ОНУ, 2023. 36 с.

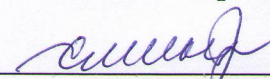
Розробники: Лобанова Марія Андріївна, докторка філософії, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії; Демченко Ольга Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, етнології та всесвітньої історії.

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри археології, етнології та всесвітньої історії

Протокол № 1 від "28" серпня 2023 р.

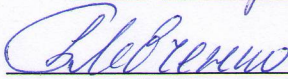
Завідувач кафедри (Олена СМІНТИНА)
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Погоджено із гарантом ОПП «Історія та археологія»

 (Олена СМІНТИНА)
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Схвалено навчально-методичною комісією (НМК) факультету історії та філософії

Протокол № 1 від "31" серпня 2023 р.

Голова НМК (Галина ЛЕВЧЕНКО)
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри _____

Протокол № ____ від "____" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри _____ (_____)
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри _____

Протокол № ____ від "____" _____ 20__ р.

Завідувач кафедри _____ (_____)
(підпис) (Ім'я ПРІЗВИЩЕ)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Загальна кількість: кредитів – 4 годин – 120 змістових модулів – 2	Галузь знань <u>03 Гуманітарні науки</u> (шифр і назва) Спеціальність <u>032 Історія та археологія</u> (код і назва) Спеціалізація (і): _____ (назва) Рівень вищої освіти: <u>Другий (магістерський)</u>	<i>Обов'язкова</i>	
		Рік підготовки:	
		1-й	1-й
		Семестр	
		1-й	1-й
		Лекції	
		20 год.	8 год.
		Практичні, семінарські	
		20 год.	4 год.
		Лабораторні	
		— год.	— год.
		Самостійна робота	
		80 год.	108 год.
Форма підсумкового контролю: <i>іспит</i>			

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета – забезпечити глибоку обізнаність студентів в передових поглядах та сутності сучасних дискусій щодо актуальних проблем в сучасних археологічних дослідженнях, з основним акцентом на результати останніх археологічних відкриттів, новаціях в методах, підходах та методології в археологічній науці, міждисциплінарних та природничих можливостей реконструкції найдавнішого минулого людства.

Завдання: ознайомлення з сучасним станом розвитку археологічної науки в Україні та закордоном; висвітлення основних досягнень в розвитку методики, методології та впровадженні мультидисциплінарних підходів в дослідженні матеріальних решток та об'єктів різних епох; характеристика та аналіз становлення та розвитку археологічної думки, теоретичних напрямлень та наукових шкіл в хронологічній ретроспективі; вивчення передових поглядів, теорій та гіпотез щодо сутності подій у минулому через призму матеріальних решток; огляд основних критичних та дискусійних проблем археології різних епох та новаторські підходи до їх вирішення; формування у студентів навичок залучати

експериментальні та нестандартні підходи до способів отримання інформації з археологічних джерел; характеристика та критичний аналіз актуальних археологічних досліджень за останні роки.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **програмних компетентностей**:

Інтегральна компетентність: Здатність розв'язувати складні задачі дослідницького та/або інноваційного характеру в галузі історії та археології.

а) загальних (ЗК): здатність працювати автономно (ЗК02); здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності) (ЗК05).

б) спеціальних (СК): здатність виявляти та досліджувати історичні й археологічні джерела різних видів, аналізувати наукові тексти, узагальнювати інформацію (СК01); здатність здійснювати історичні й археологічні дослідження з визначеної тематики, в тому числі використовуючи методологічний інструментарій інших гуманітарних і соціальних наук (СК02); здатність здійснювати експертний аналіз в предметній області (СК06); здатність працювати в міжнародному контексті і реалізовувати спільні проекти у сфері історії та/або археології з європейськими та євроатлантичними інституціями (СК08); здатність використовувати набуті знання в ході професійної діяльності та експертного консультування з актуальних проблем історії та археології, міжкультурної комунікації, архівної, музейної та пам'яткоохоронної діяльності (СК11).

Програмні результати навчання. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен здійснювати експертизу пам'яток історії, археології та культури з метою їх охорони та можливого подальшого використання (ПРН06); зрозуміло і недвозначно доносити власні знання, висновки та аргументацію з питань історії та/або археології до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються (ПРН07); розширювати актуалізовану джерельну базу за рахунок введення до наукового обігу архівних джерел, опрацювання фондів музеїв, участі у наукових й археологічних експедиціях тощо (ПРН08); здійснювати професійну діяльність та експертне консультування з актуальних проблем історії та археології, міжкультурної комунікації, архівної, музейної та пам'яткоохоронної діяльності (ПРН10); актуалізувати набуті знання, вміння та навички під час професійної комунікації з представниками інших наук, а також з представниками органів державної влади, місцевого самоврядування та засобів масової інформації (ПРН11).

знати:

- історію формування та суть сучасних напрямків, підходів та поглядів в археології.
- археологічні теорії та інтерпретації в концептуальних рамках і зрозуміти їх інтелектуальне походження;
- методи сучасної археології, їх зв'язку з теоретичними підходами та можливості їх застосування в конкретних обставинах;
- Археологію палеоліту: актуальні питання та новітні технології
- Проблеми неолітизації: основні теорії та факти
- Актуальні питання енеоліту

- Актуальні проблеми археології доби Бронзи
- Сучасні тенденції в дослідженнях раннього залізного віку
- Класичну археологію в 21 столітті
- Досягнення сучасної середньовічної археології
- можливості міждисциплінарного підходу та інших дисциплін у вивченні археологічного матеріалу;
- варіативність та принципи тафономії археологічних решток та ступінь їх інформативності;

вміти:

- використовувати останні теоретичні та методологічні досягнення в археологічній науці для інтерпретації минулих культур;
- раціонально використовувати можливості міждисциплінарних досліджень в залежності від наявного археологічного матеріалу;
- застосовувати сучасні методи польових археологічних досліджень;
- демонструвати обізнаність в дискусійних питаннях археології та вміти оцінювати сильні та слабкі сторони археологічної наукової роботи та її презентації;
- орієнтуватися в проблемних та дискусійних питаннях різних археологічних епох;
- інтегрувати археологічні дослідження в культурно-просвітницький простір;
- застосовувати професійно-профільовані знання в галузі фундаментальних розділів археології для вивчення історичних явищ та процесів;
- чітко, послідовно та логічно формулювати свої думки як в усній, так і письмовій формах.

3. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Сучасний стан розвитку археології.

Тема 1. Вступ. Предмет та завдання курсу. Предмет археології та її місце серед історичних наук. Категорії археологічних пам'яток. Етапи археологічного пошуку. Сучасні методи археологічних досліджень. Новації та інтеграція новітніх технологій в польовій археології. Опрацювання археологічного матеріалу: консервація, реставрація, транспортування, камеральна обробка, відбір проб та вимоги до зберігання.

Тема 2. Наукові школи та напрямки в археології. Коротка історія формування археології як науки. Еволюціонізм та культурно-історичний підхід на початку ХХ ст. Теорії культурної еволюції. Дифузійнізм. Г. Чайльд. Школа культурних кіл (Ф. Гребнер, В. Копперс, Kulturkreis). Міграціонізм. Нова археологія та процесуальна археологія (Л.Бінфорд, Д. Кларк, К. Ренфрю, Б. Судський). Пост-модернізм та археологія (Я. Ходдер). Сучасні тенденції в європейських та американських дослідженнях в галузі археології.

Тема 3. Міждисциплінарні методи в археології. Впровадження міждисциплінарних методів в дослідженні давніх суспільств. Радіовуглецевий аналіз. ZooAMS аналіз. Калібрування. Застосування методів молекулярної

генетики. Палеопротеоміка. Давня ДНК. Методологія ізотопної біохімії. Новітні біохімічні та біофізичні методи. Давня людина в екологічному контексті. Палеодемографія. Експериментальні методи археології. ІТ технології в археологічних дослідженнях. Дослідження структури розселення стародавніх суспільств.

Тема 4. Археологія поза наукою. Установи та організації, які займаються археологічною діяльністю в Україні та закордоном. Законодавство з охорони культурної спадщини та резонансні прецеденти. Державна реєстрація археологічних об'єктів. Товариства, суспільні організації, асоціації та інші археологічні об'єднання археологів. Популяризація археології в ЗМІ та соціальних мережах. Світовий досвід створення археодромів, археопарків, квазіархеологічних центрів та інших туристичних об'єктів. Перспективи археологічної діяльності в культурно-просвітницькій та туристично-масовій сферах.

Змістовий модуль 2. Актуальні проблеми археології в культурно-хронологічному аспекті

Тема 5. Актуальні питання та застосування новітніх технологій в археології палеолітичної доби. Найдавніші предки людини: сучасні уявлення про антропогенез. Нижній палеоліт: сучасні дані та інтерпретації. Проблема найдавніших міграцій (1-а та 2-а хвиля). Розселення *Homo ergaster* на території Азії і Європи. Освоєння людиною сучасного фізичного типу територій Європи, Азії, Австралії. Проблеми заселення Північної і Південної Америки. Відкриття останніх десятиліть. Застосування трасології, палеопатології, 3д-моделювання та інших сучасних досліджень для реконструкції палеолітичного способу життя.

Тема 6. Неоліт та проблема неолітизації. Хронологія, періодизація та термінологія неоліту. Причини, шляхи та темпи неолітизації в світлі сучасних теорій. Центри неолітизації та спосіб життя перших землеробів та скотарів. Найдавніша кераміка та проблеми її походження. «Неолітичний пакет». Проблеми «докерамічного неоліту» та «керамічного мезоліту». Неолітичні культури в Україні: складнощі інтерпретації. Нещодавні відкриття, новітні підходи та методи до дослідження неолітичних культур.

Тема 7. Сучасні дослідження доби палеометалу. Початок використання металів: хронологія та територіальні особливості. Проблеми періодизації енеоліту. «*Ex Oriente Lux*» та «*Ex Balcanis Lux*»: сутність та дискусії. Проблема співіснування землеробських общин з кочовими народами. Поява та поширення мегалітичних споруд. Близький Схід та Європа в кінці енеоліту на початку доби бронзи. Кліматична теорія кризи кінця енеоліту. Теорія завоювання. Останні суспільства «Старого світу». Соціальна інтерпретація особливостей доби бронзи. Міжнародні стосунки в металургії бронзи. Індоевропейська проблема в світлі археологічних джерел та палеогенетики. Культурно-історичне розмаїття. Періодизація пізнього періоду добу бронзи за Райнеке у сучасному тлумаченні. Хронологія та періодизація. Поселенська структура та соціальні практики доби

пізньої бронзи. Регіоналізм та універсалізм доби. Засади матеріального добробуту часів пізньої бронзи. Криза фінальної бронзи.

Тема 8. Ранній залізний вік в сучасній археологічній науці. Доба заліза як цілісність та її соціальна інтерпретація. Початки металургії заліза. Номадизм та ранні кочівники. Регіональна варіативність матеріальної культури доби заліза. Варвари та цивілізації. Проблема взаємовпливів синполітейних суспільств. Гальштат. Кельтський світ. Латен. Германський світ. Світ слов'ян.

Тема 9. Антична археологія: підходи до опрацювання старих колекцій та нові відкриття. Основні поняття та методи дослідження класичної археології. Періодизація розвитку матеріальної культури давньої Греції. Мистецька цінність об'єктів матеріальної культури давніх греків. Археологічні відомості про ранні цивілізації Італійського півострову. Археологія Імперії. Провінційно-римська матеріальна культура. Провінція Нижня Мезія та Північне Причорномор'я. Занепад Римської імперії та його археологічне відображення. Відкриття останніх років. Сучасні методи опрацювання археологічних матеріалів античної культури та сенсаційні результати.

Тема 10. Досягнення сучасної середньовічної археології. Сучасні методичні особливості археології середньовіччя. Синтез римського та варварського та народження Середніх Віків. Регіональна диверсифікація Європи в Середні Віки. Хронологічні індикатори матеріальної культури. Сучасні досягнення в дослідженні розвитку міст, середньовічних ландшафтів і моделей розселення, етнічного походження та статево-вікової структури суспільств. Проблема інтеграції матеріальних решток (артефактів та об'єктів) та історичних свідчень.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин										
	Денна форма					Заочна форма					
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі				
		о	л	п/с	лаб		ср	л	п/с	лаб	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	
Змістовий модуль 1. Археологія як наука											
Тема 1. Вступ. Предмет та завдання курсу	14	2	2			10	1				9
Тема 2. Наукові школи та напрямки в археології	14	2	2			10	1	2			9
Тема 3. Міждисциплінарні методи в археології	14	2	2			10	1				9

Тема 4. Археологія поза наукою	14	2	2		10		1			9		
Разом за змістовим модулем 1	56	8	8		40	42	4	2		36		
Змістовий модуль 2. Актуальні проблеми археології в культурно-хронологічному аспекті												
Тема 5. Актуальні питання та застосування новітніх технологій в археології палеолітичної доби	14	2	2		10		2			12		
Тема 6. Неоліт та проблема неолітизації	14	2	2		10							12
Тема 7. Сучасні дослідження доби палеометалу	14	2	2		10							12
Тема 8. Ранній залізний вік в сучасній археологічній науці	14	2	2		10		2			12		
Тема 9. Антична археологія: підходи до опрацювання старих колекцій та нові відкриття	14	2	2		10							12
Тема 10. Досягнення сучасної середньовічної археології	14	2	2		10							12

Разом за змістовим модулем 2	84	12	12		60	78	4	2		72
Усього годин	120	20	20		80	120	8	4		108

5. Семінарські заняття

Навчальним планом не передбачені

6. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		Денне відділення	Заочне відділення
1	Сучасні методи археологічних досліджень. Новації та інтеграція новітніх технологій в польовій археології	2	2
2	Сучасні тенденції в європейських та американських дослідженнях в галузі археології	2	
3	Міждисциплінарні методи в археології	2	
4	Популяризація археології в ЗМІ та соціальних мережах. Світовий досвід створення археодромів, археопарків, квазіархеологічних центрів та інших туристичних об'єктів.	2	
5.	Застосування трасології, палеопатології, 3д-моделювання та інших сучасних досліджень для реконструкції палеолітичного способу життя.	2	2
6.	Відкриття останніх років, новітні підходи та методи до дослідження неолітичних культур	2	
7.	Індоевропейська проблема в світлі археологічних джерел та палеогенетики	2	
8.	Ранній залізний вік в сучасній археологічній науці	2	
9.	Антична археологія: підходи до опрацювання старих колекцій та нові відкриття	2	
10	Досягнення сучасної середньовічної археології	2	
	Разом	20	4

7. Лабораторні заняття

Навчальним планом не передбачені

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми/ види завдань	Кількість годин	
		Денне	Заочне
1	Вступ. Предмет та завдання курсу [1]	2	9
2	Наукові школи та напрямки в археології [1]	10	9
3	Міждисциплінарні методи в археології [1]	10	9
4	Археологія поза наукою [1] [3]	10	9
5	Актуальні питання та застосування новітніх технологій в археології палеолітичної доби [1] [3]	10	12
6	Неоліт та проблема неолітизації [1]	10	12
7	Сучасні дослідження доби палеометалу [1]	10	12
8	Ранній залізний вік в сучасній археологічній науці [1]	10	12
9	Антична археологія: підходи до опрацювання старих колекцій та нові відкриття [1] [2]	4	12
10	Досягнення сучасної середньовічної археології [1] [2]	4	12
	Разом	80	108

До самостійної роботи відноситься:

- [1] – підготовка до лекцій, практичних занять;
- [2] – написання рефератів, есе;
- [3] – індивідуальне навчально-дослідне завдання;

Структура написання студентом *реферату, есе, індивідуального навчально-дослідного завдання* складається із наступних обов'язкових елементів: Вступна частина (актуальність, характеристика обраної теми та перспективність її дослідження); Аналіз джерел та літератури по темі; Виклад основного матеріалу; Ілюстративний матеріал, що підтверджує аргументаційну базу; Висновки; Список джерел та літератури.

Захист проектів (рефератів, есе) та ІНДЗ відбувається за графіком індивідуально-консультативної роботи у формі індивідуальних занять, консультацій, перевірки виконання індивідуальних завдань, а також у формі участі в науковій конференції.

Індивідуальні навчально-дослідні завдання

Завдання 1. Підготувати проект для отримання грантового фінансування археологічного дослідження (дослідницька пропозиція, мотиваційний лист, план роботи, необхідні міждисциплінарні аналізи, кошторис...).

Завдання 2. Створити презентацію-доповідь про археологічні відкриття та їх дослідження палеоліту/мезоліту/неоліту/енеоліту/епохи бронзи/залізного віку/середньовіччя (використовуючи наукову літературу та дані з мережі інтернет за останні 5 років)

Завдання 3. Створити проект археологічного об'єкту, спрямованого на популяризацію науки та культурної спадщини. (археодрум/музей під відкритим небом/експериментальна школа/квазі-археологічний об'єкт/тощо)

9. Методи навчання

Під час вивчення курсу наступні методи навчання:

Словесні: лекції (проблемні, лекції-візуалізації), мозкові атаки, кейс-метод (метод аналізу конкретних ситуацій), розповіді, пояснення, бесіди, дискусії, диспути, обговорення проблемних ситуацій, ситуаційне навчання.

Наочні: ілюстрація (у тому числі мультимедійні презентації), демонстрації, метод безпосереднього спостереження (робота з археологічним матеріалом), презентація результатів власних досліджень тощо.

Практичні: виконання міні-дослідження, виконання індивідуальних завдань, створення лепбуків, скрайбінгів, віртуальних археологічних довідкових кабінетів, де розміщуються різноманітні історичні джерела, книги.

10. Форми контролю і методи оцінювання (у т.ч. критерії оцінювання результатів навчання)

Методи поточного/періодичного контролю:

1. Опитування студентів на практичних заняттях.
2. Виконання індивідуального завдання.
3. Відповіді на контрольні запитання.
4. Участь у колоквиумі
5. Участь в колективних дискусіях, навчально-ділових іграх та інших формах активності під час лекцій.
6. Тест-контроль знань з кожного змістового модуля.

Підсумковий контроль: усний іспит.

Критерії оцінювання результатів навчання:

Оцінка за національною шкалою	Теоретична підготовка	Практична підготовка
	Здобувач освіти	
Відмінно	у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей; глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; робить самостійні висновки. Здобувач здатен виділяти виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями	глибоко та всебічно розкриває сутність практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної практичної діяльності; виконує творчі завдання та ініціює нові шляхи їх виконання; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.
Добре	достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому	правильно виконав завдань; має стійкі навички виконання завдання

	нормативну та обов'язкову літературу; при представленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, застосовує знання для розв'язання стандартних ситуацій; самостійно аналізує, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки.	
Задовільно	володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причиннонаслідкових зв'язків і формулювання висновків.	може використовувати знання в стандартних ситуаціях, має елементарні, нестійкі навички виконання завдання. Правильно виконав половину завдань. Здобувач має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причиннонаслідкових зв'язків і формулювання висновків
Незадовільно з можливістю повторного складання	володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно (без аргументації та обґрунтування); безсистемно виокремлює випадкові ознаки вивченого; не вміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки; під час відповіді допускаються суттєві помилки	недостатньо розкриває сутність практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно виконав окремі завдання за допомогою викладача, відсутні сформовані уміння та навички.
Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не володіє навчальним матеріалом	виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача

11. Питання для підсумкового контролю

1. Предмет археології та її місце серед історичних наук.
2. Категорії археологічних пам'яток.
3. Етапи археологічного пошуку.
4. Сучасні методи археологічних досліджень.
5. Новації та інтеграція новітніх технологій в польовій археології.
6. Опрацювання археологічного матеріалу: консервація, реставрація, транспортування, камеральна обробка, відбір проб та вимоги до зберігання.
7. Еволюціонізм та культурно-історичний підхід на початку ХХ ст.
8. Дифузійонізм.
9. Основні погляди та теорії Г. Чайльда.
10. Школа культурних кіл
11. Міграціонізм (Г. Віллі та Ф. Филипс).

12. Нова археологія та процесуальна археологія Постмодернізм та археологія (Я. Ходдер).
13. Сучасні тенденції в європейських та американських дослідженнях в галузі археології.
14. Впровадження міждисциплінарних методів в дослідженні давніх суспільств.
15. Радіовуглецевий аналіз.
16. ZooAMS аналіз.
17. Застосування методів молекулярної генетики. Палеопротеоміка. Давня ДНК.
18. Методологія ізотопної біохімії.
19. Давня людина в екологічному контексті.
20. Експериментальні методи археології.
21. ІТ технології в археологічних дослідженнях.
22. Установи та організації, які займаються археологічною діяльністю в Україні та закордоном.
23. Законодавство з охорони культурної спадщини та резонансні прецеденти.
24. Світовий досвід створення археодромів, археопарків, квазіархеологічних центрів та інших туристичних об'єктів.
25. Структура розселення стародавніх суспільств: класичні підходи та сучасні тенденції у археологічній науці.
26. Найдавніші предки людини: сучасні уявлення про антропогенез.
27. Розселення *Homo ergaster* на території Азії і Європи.
28. Освоєння людиною сучасного фізичного типу територій Європи, Азії, Австралії.
29. Проблеми заселення Північної і Південної Америки.
30. Застосування трасології, палеопатології, 3д-модельювання та інших сучасних досліджень для реконструкції палеолітичного способу життя.
31. Причини, шляхи та темпи неолітизації в світлі сучасних теорій.
32. «Неолітичний пакет».
33. Проблеми «докерамічного неоліту» та «керамічного мезоліту». Неолітичні культури в Україні: складнощі інтерпретації.
34. «Ex Oriente Lux» та «Ex Balcanis Lux»: сутність та дискусії.
35. Поява та поширення мегалітичних споруд.
36. Близький Схід та Європа в кінці енеоліту на початку доби бронзи.
37. Індоевропейська проблема в світлі археологічних джерел та палеогенетики. Культурно-історичне розмаїття.
38. Періодизація пізнього періоду добу бронзи за Райнеке у сучасному тлумаченні.
39. Номадизм та ранні кочівники: сучасний стан питання.
40. Взаємодія «барбарікум та цивілізації»
41. Періодизація розвитку матеріальної культури давньої Греції. Мистецька цінність об'єктів матеріальної культури давніх греків.
42. Археологічні відомості про ранні цивілізації Італійського півострову. Нещодавні відкриття.
43. Провінційноримська матеріальна культура у сучасних дослідженнях. Провінція Нижня Мезія та Північне Причорномор'я. Занепад Римської імперії та його археологічне відображення.

44. Сучасні методичні особливості археології середньовіччя.

45. Проблема інтеграції матеріальних решток (артефактів та об'єктів) та історичних свідчень.

Колоквіум (основні терміни):

1. ZooAMS аналіз	39. Петрогліф
2. In-situ	40. Піктограма
3. Антропоморфний	41. Полова
4. Автохтонний	42. Поріг (річковий)
5. Акультурація	43. Процесуальна археологія
6. Антропофагія	44. Постпроцесуалізм
7. Атлатль	45. Пряслице
8. Валкаран	46. Радіовуглецевий аналіз
9. Геогліф	47. Рангова не суспільство
10. Грацильний	48. Революція вторинних продуктів
11. Дифузійонізм	49. Рефугіум
12. Дольмен	50. Семантика
13. Доместикація	51. Середземноморська тріада
14. Живі консерви	52. Стеатопігія
15. Зооморфний	53. Стратиграфія
16. Інгумація	54. Термінологічний дуалізм
17. Ізотопний аналіз	55. Термолюмінісцентний аналіз
18. Контамінація	56. Трасологія
19. Копроліт	57. Утилітарний
20. Карбонізований	58. Флотація
21. Кенотаф	59. Хіатус
22. Композитне знаряддя	60. Шамот
23. Конхіологія	
24. Коффердам	
25. Кремація	
26. Мегарон	
27. Мікроліт	
28. Моноксил	
29. Мутуалізм	
30. Неолітичний пакет	
31. Неолітизація	
32. Неолітичний телль	
33. Нівелювання	
34. Нуклеус	
35. Обсидіан	
36. Орнітоморфний	
37. палеопатологія	
38. Палінологія	

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний та періодичний контроль										Підсумковий контроль (іспит)	Сума балів	
Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2								Індивідуальне самостійне завдання
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	20	30	100
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3			
Контроль знань - 8				Контроль знань - 12								
20				30								

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	Зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Навчально-методичне забезпечення

1. Робоча програма навчальної дисципліни «Сучасна археологічна наука».
2. Силабус навчальної дисципліни «Сучасна археологічна наука».
3. Консультації викладача
4. Навчально-методичні матеріали для лекцій та практичних занять.
5. Навчальні археологічні колекції артефактів навчально-методичної лабораторії кафедри археології, етнології та всесвітньої історії.
6. Мультимедійні презентації.

14. Рекомендована література

Основна

1. Bahn P., Renfrew C. Archaeology: The Key Concepts. Taylor & Francis Group, 2013. 308 p. Режим доступу: <http://surl.li/fozsl>
2. Brather-Walter S. Archaeology, History and Biosciences: Interdisciplinary Perspectives. De Gruyter, Inc., 2019. 218 p. Режим доступу: <http://surl.li/fozyi>
3. Henley T. B., Rossano M. J. Psychology and Cognitive Archaeology: An Interdisciplinary Approach to the Study of the Human Mind. Taylor & Francis Group, 2021. 224 p. Режим доступу: <http://surl.li/fozpy>
4. McAtackney L., Ryzewski K. Contemporary Archaeology and the City: Creativity, Ruination, and Political Action. Oxford University Press, 2017. 352 p. Режим доступу: <http://surl.li/fozqw>
5. Pollard J., Jones A. M., Alberti B. Archaeology after Interpretation: Returning Materials to Archaeological Theory. Taylor & Francis Group, 2016. Режим доступу: <http://surl.li/fozsf>
6. Trigger B. G. History of Archaeological Thought. Cambridge University Press, 2014. Режим доступу: <http://surl.li/fozto>
7. Wengrow D., Graeber D. Dawn of Everything: A New History of Humanity. Penguin Books, Limited, 2022.
8. Zhyhola V., Skorokhod V. The Newest Fixation Methods in Archaeology. Archaeology. 2019. No. 4. P. 118–130. Режим доступу: <http://surl.li/fozth>
9. Абашина Н.С., Козак Д.Н. та ін. Давні слов'яни. Археологія та історія. Навчальний посібник. К.: «Стародавній Світ», 2012. — 366 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozmn>
10. Гершкович, Я. П., Гречко, Д. С. (ред.). Археологія України за роки Незалежності. Київ: ІА НАН України, 2022. 448 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozjq>
11. Залізник Л.Л. Стародавня історія України. К.: Темпора, 2012. 542 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozys>
12. Моця, О. П. (ред.). Між Дніпром і Босфором: міжцивілізаційні контакти в зоні Чорного моря в середньовічні часи. Нариси. Київ: ІА НАН України, 2022. 144 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozmh>
13. Терський С.В. Археологія України (середньовічна доба). Навчальний посібник. Львів: Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2017. 256 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozzg>

Додаткова

1. Ayala F. J., Cela-Conde C. J. Processes in Human Evolution. Oxford University Press, 2017. Режим доступу: <http://surl.li/foznh>
2. Bailey Shara E., Hublin Jean-Jacques (ed.) Dental Perspectives on Human Evolution: State of the Art Research in Dental Paleoanthropology. Springer, 2010. Режим доступу: <http://surl.li/foznk>

3. Demchenko O. 2022. Environment and cultural change in the Azov Sea region during early 6 mill. BC. Proceedings of the International Scientific Conference "Arheologie interdisciplinară: metode, studii, rezultate / Interdisciplinary archaeology: methods, studies, results", 15-17 august 2022, Orheiul Vechi. P. 57.
4. Demchenko O., Kotova N., Kiosak D. 2019. Models of evolution and cultural changes in the Early Neolithic of the Northern Pontic Region. Programme and Abstract Book of 25th Neolithic Seminar «Evolution and Cultural Changes in Prehistory», 8-9 November 2019, Ljubljana, Slovenia. P. 13-14 Режим доступу:
5. Place and Time at Trypillia Mega-Sites: Towards a New Synthesis of Analyses and Social Theory / B. Gaydarska et al. *Journal of Urban Archaeology*. 2023. Vol. 7. P. 115–145. URL: <https://doi.org/10.1484/j.jua.5.133453> (date of access: 30.08.2023).
6. Gebaer A.B., Sørensen L., Teather D., Valera A.C. (eds.) *Monumentalising Life in the Neolithic: Narratives of Change and Continuity*. Oxbow Books, 2020. Режим доступу: <http://surl.li/fozot>
7. Hoffecker John F. et al. Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies at Mira, an Early Upper Paleolithic Site in the Lower Dnepr Valley, Ukraine // *Geoarchaeology - An International Journal*. 2014. Т. 29. № 1. p. 61-77. Режим доступу: <http://surl.li/fozqm>
8. Kotova N., Demchenko O., Kiosak D. Innovations of Beginning of VI Millennium BC in the Northern Pontic Steppe. *Open Archaeology*. 2021. 7(1):1529-1549. Режим доступу: <http://surl.li/fozxr>
9. Milisauskas Sarunas (Ed.). *European Prehistory: A Survey*. 2nd Edition — Springer, 2011. Режим доступу: <http://surl.li/fozra>
10. Müller J. (ed.) *Landscapes and Human Development: The Contribution of European Archaeology*. Proceedings of the International Workshop "Socio-Environmental Dynamics over the Last 12,000 Years: The Creation of Landscapes (1st - 4th April 2009)". — Bonn: Rudolf Habelt, 2010. Режим доступу: <http://surl.li/fozsb>
11. Roberts B.W., Thornton C. (eds.) *Archaeometallurgy in Global Perspective: Methods and Syntheses*. New York: Springer, 2014. 868 p. Режим доступу: <http://surl.li/fozsy>
12. Svoboda Jirí A. *Dolní Vestonice-Pavlov: Explaining Paleolithic Settlements in Central Europe*. Texas A&M University Press, 2020. Режим доступу: <http://surl.li/foztd>
13. Гнера В. А. Аналіз використання дистанційно пілотованих літаючих апаратів у археологічних дослідженнях. Праці Центру пам'яткознавства. 2014. Вип. 26. С. 16–25. Режим доступу: <http://surl.li/fozgj>
14. Горбаненко, С. А. (ред.). *Магія повсякдення давніх слов'ян. Нариси*. Київ: Академперіодика, 2022. 210 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozlv>
15. Даймонд Джаред. *Зброя, мікроби і сталь : Витоки нерівностей між народами*. К.: КМ-БУКС, 2018. 512 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozof>

16. Демченко О.В. Господарсько-адаптивна стратегія первісного населення Дніпровського Надпоріжжя в кінці мезоліту – неоліті. *Записки історичного факультету*. 2014 (25). С. 24-37. Режим доступу: <http://surl.li/fozoc>
17. Демченко О.В. Просторова організація поселень пізнього мезоліту – раннього неоліту в районі Дніпровських порогів. *Стародавнє Причорномор'я*. 2018. 178-185. Режим доступу: <http://surl.li/fozlg>
18. Демченко О.В., Лобанова М.А. Відносна хронологія ранньотрипільської пластики у світлі радіовуглецевого датування. *Записки історичного факультету*. 2016(27). Р.28-38. Режим доступу: <http://surl.li/fozlp>
19. Демченко О.В. Про можливу роль міграційних процесів у формуванні азово-дніпровської культури. *Записки історичного факультету*. 2020. № 31. Режим доступу: <http://surl.li/fozku>
20. Демченко О.В. Релігійні уявлення неолітичного населення з доміантною роллю річкового промислу (в світлі наукового доробку В.М. Даниленка). *Північне Приазов'я в епоху кам'яного віку – енеоліту: збірник наукових праць Міжнародної наукової конференції «Північне Приазов'я в епоху кам'яного віку»*. Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні», 2013. С. 40-46
21. Демченко О.В. Ритуал перевертання посуду в поховальному обряді катакомбної культури та спроби інтерпретації його значення. *Записки історичного факультету*. 2012 (23). Р. 15-28. Режим доступу: <http://surl.li/fozli>
22. Колесников К. На краю Ойкумени. Еллінські військові традиції на українських землях Причорномор'я. К.: Темпора, 2021. 312 с.
23. Кротова О.О. Пізньопалеолітичні мисливці азово-чорноморських степів. Київ: Видавець Філюк О. В., 2013. 420 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozzi>
24. Романова, О. О. Станиціна, Г. О. Стародавній Єгипет у Києві: відображення на склі (колекція скляних фотонегативів Наукового архіву Інституту археології НАН України). Київ: Інститут археології НАН України; Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, 2021. 336 с. Режим доступу: <http://surl.li/fpaai>
25. Скиба, А. В., Горбаненко, С. А. (відп. ред.). Європейська археологія І тисячоліття н. е.: Збірник наукових праць на честь Ліани Василівни Вакуленко. Київ: ІА НАН України. 2017. Режим доступу: <http://surl.li/fozss>

15. Електронні інформаційні ресурси

1. Наукова бібліотека ОНУ імені І.І. Мечникова. Режим доступу: <http://lib.onu.edu.ua/>
2. Одеська національна наукова бібліотека. Режим доступу: <http://odnb.odessa.ua/>

3. Одеський археологічний музей НАН України. Режим доступу: <http://archaeology.odessa.ua/>
4. Одеський історико-краєзнавчий музей. Режим доступу: <http://www.history.odessa.ua/>
5. Інститут Археології НАН України. Режим доступу: <https://iananu.org.ua/>
6. Науково-дослідний центр «Рятівна археологічна служба» Інституту археології Національної академії наук України. Режим доступу: <http://ras.gov.ua/>
7. ДП Науково-дослідний центр «Охоронна археологічна служба України» Інституту археології Національної академії наук України. Режим доступу: oasu.com.ua
8. Всеукраїнська громадська організація "Спілка археологів України". Режим доступу: <http://www.vgosau.kiev.ua/>
9. Журнал «Археологія». Відкритий доступ до видань починаючи з 1947 р. <https://arheologia.com.ua/index.php/arheologia>
10. Щорічник «Археологічні дослідження в Україні». Відкритий доступ до видань починаючи з 1990 р. <http://www.vgosau.kiev.ua/biblioteka/avu-adu>
11. Журнал «Кам'яна доба України». Відкритий доступ до видань. <https://iananu.org.ua/vidannya-ia/periodichni/aktualni-seriji/kam-yana-doba#%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D0%B2-%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%96%D0%B2>

1. Description of the educational discipline

Name of indicators	Field of knowledge, specialty, specialization, level of higher education	Characteristics of the academic discipline	
		<i>full-time education</i>	<i>external form of education</i>
Total number: credits – 4 hours – 120 Content modules – 2	Branch of knowledge 03 Humanities (code and name) Specialty 032 History and Archaeology (code and name) Specialization(s): _____ (name) Level of higher education: Second (MA)	<i>Mandatory</i>	
		<i>Year of training:</i>	
		1st	1st
		<i>Semester</i>	
		1st	1st
		<i>Lectures</i>	
		20 hours.	8 hours.
		<i>Practical training</i>	
		20 hours.	4 hours.
		<i>Laboratory classes</i>	
		— hours	— hours.
		<i>Independent work</i>	
		80 hours.	108 hours.
		Including IERT*: 40 hours.	
Final control form: exam			

2. The purpose and tasks of the educational discipline

The **purpose** is to provide students with a deep awareness of advanced views and the essence of modern discussions regarding current problems in modern archaeological research, with the main emphasis on the results of recent archaeological discoveries, innovations in methods, approaches, and methodology in archaeological science, interdisciplinary and natural possibilities for the reconstruction of the most ancient past of mankind.

Task: familiarization with the current state of development of archaeological science in Ukraine and abroad; coverage of the main achievements in the development of methods, methodology, and implementation of multidisciplinary approaches in the study of the material remains and objects of different eras; characterization and analysis of the formation and development of archaeological thought, theoretical orientations, and scientific schools in chronological retrospect; study of advanced views, theories, and hypotheses regarding the essence of events in the past through the prism of material remains; overview of the main critical and debatable problems of archaeology of different eras and innovative approaches to their solution; formation of students' skills to involve experimental and non-standard approaches to methods of obtaining information from archaeological sources; description and critical analysis of current archaeological research in recent years.

The process of studying the discipline is aimed at forming elements of the following program **competencies**:

Integral competency: The ability to solve difficult research and innovative tasks in the field of History and Archaeology.

1) general (3K): the ability to work autonomously (3K02), the ability to communicate with representatives of other professional groups at different levels (with experts from other fields of knowledge/types of economic activity) (3K05).

2) special (CK): the ability to identify and research historical and archaeological sources of various types, analyze scientific texts, summarize information (CK01), carry out historical and archaeological research on a specific topic, including using methodological tools of other humanities and social sciences (CK02), the ability to perform expert analysis in the subject area (CK06), the ability to work in an international context and implement joint projects in the field of history and/or archaeology with European and Euro-Atlantic institutions (CK08), the ability to use acquired knowledge in the course of professional activity and expert consulting on current problems of history and archaeology, intercultural communication, archival, museum and monument preservation activities (CK11).

Program learning outcomes. As a result of studying the academic discipline, the student must carry out an examination of the sites of history, archaeology and culture for the purpose of their protection and possible further use (IIPH06), clearly and unambiguously communicate own knowledge, conclusions and arguments on issues of history and/or archaeology to specialists and non-specialists, in particular to persons studying (IIPH07), to expand the updated source base due to the introduction of archival sources into scientific circulation, processing of museum funds, participation in scientific

and archaeological expeditions, etc. (IIPH08), carry out professional activities and expert consulting on current problems of history and archaeology, intercultural communication, archival, museum and sites preservation activities (IIPH10), update acquired knowledge, skills and abilities during professional communication with representatives of other sciences, as well as with representatives of state authorities, local self-government and mass media (IIPH11).

To know:

- the history of the formation and essence of modern directions, approaches, and views in archaeology.
- archaeological theories and interpretations in a conceptual framework and to understand their intellectual origin;
- methods of modern archaeology, its connection with theoretical approaches, and possibilities of their application in specific circumstances;
- Archaeology of the Palaeolithic: current issues and new technologies
- Problems of Neolithization: main theories and facts
- Actual issues of the Eneolithic
- Actual problems of Bronze Age archaeology
- Modern trends in early Iron Age research
- Classical archaeology in the 21st century
- Achievements of modern medieval archaeology
- the possibilities of an interdisciplinary approach and other disciplines in the study of archaeological material;
- variability and principles of taphonomy of archaeological remains and the degree of their information;

be able:

- use the latest theoretical and methodological achievements in archaeological science to interpret past cultures;
- rationally use the possibilities of interdisciplinary research depending on the available archaeological material;
- apply modern methods of field archaeological research;
- demonstrate awareness of the controversial issues of archaeology and be able to evaluate the strengths and weaknesses of archaeological scientific work and its presentation;
- to navigate problematic and debatable issues of various archaeological eras;
- to integrate archaeological research into the cultural and educational space;
- apply professional knowledge in the field of fundamental sections of archaeology to study historical phenomena and processes;
- clearly, consistently, and logically formulate your thoughts orally and in writing.

3. Content of the academic discipline

Content module 1. The current state of the Archaeology

Topic 1. Introduction. Subject and objectives of the course. The issue of archaeology and its place among historical sciences. Categories of archaeological sites.

Stages of archaeological research. Modern methods of archaeological research. Innovations and integration of the latest technologies in field archaeology. Processing of archaeological material: conservation, restoration, transportation, laboratory processing, sampling, and storage requirements.

Topic 2. Scientific schools and directions in archaeology. A brief history of the formation of archaeology as a science. Evolutionism and the cultural-historical approach at the beginning of the 20th century. Theories of cultural evolution. Diffusionism. G. Child. School of cultural circles (F. Graebner, W. Koppers, Kulturkreis). Migrationism. New archaeology and procedural archaeology (L. Binford, D. Clark, C. Renfrew). Post-modernism and archaeology (I. Hodder). Current trends in European and American research in the field of archaeology.

Topic 3. Interdisciplinary methods in archaeology. Implementation of interdisciplinary methods in the study of ancient societies. Radiocarbon analysis. ZooAMS analysis. Calibration. Application of molecular genetics methods. Paleoproteomics. Ancient DNA. Methodology of isotope biochemistry. Latest biochemical and biophysical methods. Ancient man in an ecological context. Paleodemography. Experimental methods of archaeology. IT technologies in archaeological research. Study of the settlement structure of ancient societies.

Topic 4. Archeology beyond science. Institutions and organizations engaged in archaeological activities in Ukraine and abroad. Legislation on the protection of cultural heritage and high-profile precedents. State registration of archaeological objects. Societies, social organizations, associations, and other archaeological associations of archaeologists. Popularization of archaeology in mass media and social networks. The world experience of creating archaeodromes, archaeoparks, quasi-archaeological centers, and other tourist facilities. Prospects of archaeological activity in the cultural-educational and tourist-mass spheres.

Content module 2. Actual problems of archaeology in the cultural and chronological aspect

Topic 5. Current issues and application of the latest technologies in the archaeology of the Paleolithic age. The most ancient ancestors of man: modern ideas about anthropogenesis. Lower Paleolithic: current data and interpretations. The problem of the oldest migrations (1st and 2nd waves). Distribution of *Homo ergaster* on the territory of Asia and Europe. Human development of the modern physical type of Europe, Asia, and Australia territories. Problems of settlement of North and South America. Discovery of recent decades. The application of traceology, paleopathology, 3D modeling, and other modern studies for reconstructing the Paleolithic way of life.

Topic 6. Neolithic and the problem of Neolithization. Chronology, periodization, and terminology of the Neolithic. Reasons, ways, and rates of neolithization in the light of modern theories. Centers of neolithization and the way of life of the first farmers and pastoralists. The oldest pottery and problems of its origin. "Neolithic package". Issues of "pre-ceramic Neolithic" and "ceramic Mesolithic." Neolithic cultures in Ukraine:

difficulties of interpretation. Recent discoveries, new approaches, and methods for studying Neolithic cultures.

Topic 7. Modern studies of the paleometal age. The beginning of the use of metals: chronology and territorial features. Problems of periodization of the Eneolithic. "Ex Oriente Lux" and "Ex Balcanis Lux": essence and debates. Urbanization. The issue of coexistence of agricultural communities with nomadic peoples. The appearance and distribution of megalithic structures. The Middle East and Europe at the end of the Eneolithic at the beginning of the Bronze Age. Climatic theory of the crisis of the end of the Eneolithic. The theory of conquest. The last societies of the "Old World". Social interpretation of features of the Bronze Age. International relations in bronze metallurgy. The Indo-European problem in the light of archaeological sources and paleogenetics. Cultural and historical diversity. Periodization of the late period of the Bronze Age in a modern interpretation. Chronology and periodization. Settlement structure and social practices of the Late Bronze Age. Regionalism and universalism of the time. Principles of material well-being in the Late Bronze Age. The crisis of the final bronze.

Topic 8. Early Iron Age in modern archaeological science. The Iron Age as a whole and its social interpretation. The beginnings of iron metallurgy. Nomadism and early nomads. Regional variability of Iron Age material culture. Barbarians and civilizations. The problem of mutual influences of synopolite societies. Hallstatt Celtic world. La Tène culture, German world. The world of the Slavs.

Topic 9. Ancient archaeology: approaches to processing old collections and discoveries. Basic concepts and research methods of classical archaeology. Periodization of the development of the material culture of ancient Greece. The artistic value of objects of material culture of the ancient Greeks. Archaeological information about the early civilizations of the Italian peninsula. Archaeology of the Empire. Provincial-Roman material culture. Lower Moesia and Northern Black Sea Province. Decline of the Roman Empire and its archaeological reflection. Discovery of recent years. Modern methods of processing archaeological materials of ancient culture and sensational results.

Topic 10. Achievements of modern medieval archaeology. Modern methodological features of the archaeology of the Middle Ages. Synthesis of Roman and barbarian and the birth of the Middle Ages. Regional diversification of Europe in the Middle Ages. Chronological indicators of material culture. Modern achievements in the study of the development of cities, medieval landscapes and patterns of settlement, ethnic origin, and the sex-age structure of societies. The problem of integration of material remains (artifacts and objects) and historical evidence.

4. The structure of the educational discipline

Topics	Number of hours									
	full-time education					external form of education				
	In total	including				In total	including			
		1	p/l	lab	IW		1	p/l	lab	IW
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Content module 1. The current state of the Archaeology										

Topic 1. Introduction. Subject and objectives of the course.	14	2	2		10		1	2		9	
Topic 2. Scientific schools and directions in archaeology.	14	2	2		10		1			9	
Topic 3. Interdisciplinary methods in archaeology	14	2	2		10		1			9	
Topic 4. Archeology beyond science	14	2	2		10		1			9	
Together, according to content module 1	56	8	8		40	42	4	2		36	
Content module 2. Actual problems of archaeology in the cultural and chronological aspect											
Topic 5. Current issues and application of the latest technologies in the archeology of the Paleolithic era	14	2	2		10		2	2		12	
Topic 6. Neolithic and the Problem of Neolithization	14	2	2		10						12
Topic 7. Modern studies of the paleometal age.	14	2	2		10						12
Topic 8. Early Iron Age in modern archaeological science.	14	2	2		10		2	2		12	
Topic 9. Ancient archaeology: approaches to	14	2	2		10						12

processing old collections and discoveries.										
Topic 10. Achievements of modern medieval archaeology.	14	2	2		10					12
Together, according to content module 2	84	12	12		60	78	4	2		72
Total	120	20	20		80	120	8	4		108

5. Seminar classes

No seminar classes are envisaged

6. Topics of practical classes

№	Topic name	Number of Hours	
		full-time education	external form of education
1	Modern methods of archaeological research. Innovations and integration of the latest technologies in field archaeology	2	2
2	Current trends in European and American research in the field of archaeology	2	
3	Interdisciplinary methods in archaeology	2	
4	Popularization of archaeology in mass media and social networks. The world experience of creating archeoparks, quasi-archaeological centers, and other tourist places.	2	
5.	The use of trace evidence, paleopathology, 3D modeling, and other modern studies to reconstruct the Paleolithic way of life.	2	2
6.	Discoveries of recent years, new approaches and methods to the study of Neolithic cultures	2	
7.	The Indo-European problem in the light of archaeological sources and paleogenetics	2	
8.	Early Iron Age in modern archaeological science	2	
9.	Ancient archaeology: approaches to processing old collections and discoveries	2	
10	Achievements of Modern Medieval Archaeology	2	
	Together	20	4

7. Laboratory classes

No laboratory classes are envisaged

8. Independent work

№	Topics/types of the task	Number of Hours	
		full-time education	external form of education
1	Introduction. Subject and objectives of the course [1]	10	9
2	Scientific schools and directions in archaeology [1]	10	9
3	Interdisciplinary methods in archaeology [1]	10	9
4	Archaeology outside of the science [1] [3]	10	9
5	Current issues and application of the latest technologies in the archaeology of the Palaeolithic era [1] [3]	10	12
6	Neolithic and the problem of Neolithization [1]	10	12
7	Modern studies of the paleometal age [1]	10	12
8	Early Iron Age in modern archaeological science [1]	10	12
9	Ancient archaeology: approaches to processing old collections and discoveries [1] [2]		12
10	Achievements of modern medieval archaeology [1] [2]		12
	Together	80	108

Independent work includes:

[1] – preparation for lectures and practical classes;

[2] – writing abstracts, essays;

[3] – individual educational and research task (IERT);

The structure of a student's writing of the thesis, essay, individual educational and research task consists of the following mandatory elements: Introductory part (relevance, characteristics of the chosen topic, and prospects of its study); Analysis of sources and literature on the subject; Presenting primary material; Illustrative material confirming the argumentative base; Conclusions; List of sources and literature.

The defense of projects (abstracts, essays) and IERT takes place according to the schedule of individual and advisory work in the form of individual classes, consultations, checking the performance of individual tasks, and participation in a scientific conference.

Individual educational and research tasks

Task 1. Prepare a project for obtaining grant funding for archaeological research (research project proposal, motivation letter, work plan, necessary interdisciplinary analyses, estimate).

Task 2. Create a presentation report about archaeological discoveries and their research of the Palaeolithic/Mesolithic/Neolithic/Eneolithic/Bronze Age/Iron Age/Middle Ages (using scientific literature and data from the Internet for the last five years)

Task 3. Create a project of an archaeological site aimed at popularizing science and cultural heritage. (open-air museum/experimental school/quasi-archaeological site/etc.)

9. Teaching methods

During the study of the course, the following learning methods are used:

Verbal: lectures (problematic, lecture-visualization), brainstorming, case method (the process of analyzing specific situations), stories, explanations, conversations, discussions, debates, discussion of problem situations, situational learning.

Visual: illustration (including multimedia presentations), demonstrations, the method of direct observation (working with archaeological material), presentation of the results of own research, etc.

Practical: performing a mini-research, completing individual tasks, creating lap books, scribing, and virtual archaeological reference rooms, where various historical sources and books are located.

10. Forms of control and evaluation methods (including criteria for evaluating learning outcomes)

Current/periodic control methods:

1. Survey of students in practical classes.
2. Performance of an individual task.
3. Answers to control questions.
4. Participation in the colloquium
5. Participation in collective discussions, educational and business games, and other forms of activity during lectures.
6. Test control of knowledge from each content module.

Final control: oral exam.

Criteria for evaluating learning outcomes:

Score for National scale	Theoretical training	Practical training
	Education seeker	
Excellent	fully possesses the educational material, freely, independently, and reasonably teaches it during oral presentations and written answers; deeply and comprehensively reveals the content of theoretical issues while using normative, mandatory, and additional literature; makes independent conclusions. The acquirer can highlight cause-and-effect relationships, form conclusions and generalizations, freely operate with facts and information	deeply and comprehensively reveal the essence of practical tasks while using normative, mandatory, and additional literature; can reasonably choose a rational way of performing the task and evaluate the results of his practical activity; performs creative tasks and initiates new forms of their implementation; shows a creative approach to the performance of individual and collective tasks while working independently.

Good	has a sufficiently complete command of the educational material. Presents it reasonably during oral presentations and written answers while using normative and mandatory literature; when presenting some questions, there is insufficient depth and argumentation, applies knowledge to solve standard situations; independently analyses, summarizes, and systematizes educational information but certain insignificant inaccuracies and minor errors are allowed.	completed tasks correctly; has stable task performance skills
Satisfactory	possesses educational material at the reproductive level or reproduces a specific part of the educational material with elements of logical connections, knows the basic concepts of the educational material, and has complications when selecting essential features of the subject when identifying causal relationships and formulating conclusions.	Can use knowledge in standard situations, has elementary, unstable task performance skills. Completed half of the tasks correctly. The acquirer has complications during the selection of essential features of the learned when identifying causal relationships and formulating conclusions
Fail with the possibility of re-exam	possesses educational material superficially and fragmentarily (without argumentation and justification); unsystematically singles out random features of the subject; does not know how to perform the simplest operations of analysis and synthesis; makes generalizations and conclusions; significant mistakes are made during the answer	does not sufficiently reveal the essence of practical tasks while allowing significant inaccuracies, correctly completed individual tasks with the help of a teacher, and lacks formed skills and abilities.
Fail with mandatory repeat studying the discipline	does not know the educational material	performs only elements of the task, needs constant help from the teacher

11. Questions for final control

1. The subject of archaeology and its place among historical sciences.
2. Categories of archaeological sites.
3. Stages of archaeological search.
4. Modern methods of archaeological research.
5. Innovations and integration of the latest technologies in field archaeology.
6. Processing of archaeological material: conservation, restoration, transportation, laboratory processing, sampling, and storage requirements.
7. Evolutionism and the cultural-historical approach at the beginning of the 20th century.
8. Theories of cultural evolution.
9. Diffusionism.
10. Views and theories of G. Child
11. Migrationism

12. New archaeology and processual archaeology
13. Postmodernism and archaeology (I. Hodder).
14. Modern trends in European and American research in archaeology.
15. Implementation of interdisciplinary methods in the study of ancient societies.
16. Radiocarbon analysis.
17. ZooAMS analysis.
18. Application of molecular genetics methods. Paleoproteomics. Ancient DNA.
19. Methodology of isotope biochemistry.
20. Ancient humans in an ecological context.
21. Experimental methods of archaeology.
22. IT technologies in archaeological research.
23. Institutions and organizations engaged in archaeological activities in Ukraine and abroad.
24. Legislation on the protection of cultural heritage and high-profile precedents.
25. The world experience of creating archeoparks, quasi-archaeological centers, and other tourist facilities.
26. The settlement patterns of ancient societies: classical approaches and modern trends in archaeological science.
27. The oldest human ancestors: modern ideas about anthropogenesis.
28. Homo ergaster on the territory of Asia and Europe.
29. Human development of the modern physical type of Europe, Asia, and Australian territories.
30. Problems of settlement of North and South America
31. Application of trace evidence, paleopathology, 3D modeling, and other modern studies for reconstructing the Paleolithic way of life.
32. Reasons, ways, and rates of neolithization in the light of modern theories.
33. "Neolithic package".
34. Problems of "pre-ceramic Neolithic" and "ceramic Mesolithic." Neolithic cultures in Ukraine: difficulties of interpretation.
35. "Ex Oriente Lux" and "Ex Balcanis Lux": essence and debates.
36. Appearance and spread of megalithic structures.
37. The Middle East and Europe at the end of the Eneolithic at the beginning of the Bronze Age.
38. The Indo-European problem in the light of archaeological sources and paleogenetics. Cultural and historical diversity.
39. Periodization of the late period of the Bronze Age, according to Reinecke, in a modern interpretation.
40. Nomadism and early nomads: the current state of the issue.
41. Interaction of "barbarism and civilization"
42. Periodization of the development of the material culture of ancient Greece. The artistic value of objects of material culture of the ancient Greeks.
43. Archaeological information about the early civilizations of the Italian peninsula. Recent discoveries.

44. Provincial Roman material culture in modern research. Lower Moesia and Northern Black Sea Province. Decline of the Roman Empire and its archaeological reflection.
46. Modern methodological features of the archaeology of the Middle Ages.
47. The problem of integration of material remains (artifacts and objects) and historical evidence.

Colloquium (main terms):

1. ZooAMS analysis	36. Ornithomorphism
2. In-situ	37. Paleopathology
3. Anthropomorphic	38. Palynology
4. Autochthonous	39. Petroglyph
5. Acculturation	40. Pictogram
6. Anthropophagy	41. Chaff
7. Atlatl	42. Rapids
8. Valkaran	43. Processual archaeology
9. Geoglyph	44. Post-processual archaeology
10. Gracilis	45. Spindle whorl
11. Diffusionism	46. Radiocarbon Dating
12. Dolmen	47. Ranked society
13. Domestication	48. Revolution of secondary products
14. Live canned goods	49. Refugium
15. Zoomorphic	50. Semantics
16. Inhumation	51. Mediterranean triad
17. Isotope analysis	52. Steatopygia
18. Contamination	53. Stratigraphy
19. Coprolite	54. Terminological dualism
20. Carbonization	55. Thermoluminescence dating
21. Cenotaph	56. Trassology
22. Composite tool	57. Utilitarian
23. Conchology	58. Flotation
24. Cofferdam	59. Hiatus
25. Cremation	60. Grog
26. Megaron	
27. Microlite	
28. Monoxyl	
29. Mutualism	
30. Neolithic package	
31. Neolithization	
32. Neolithic tell	
33. Leveling	
34. Nucleus	
35. Obsidian	

12. Distribution of points received by students

Current and periodic control										Final control (Exam)	Total points	
Content Module 1				Content Module 2								Individual independent task
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	20	30	100
3	3	3	3	3	3	3	3	3	3			
Control of knowledge - 8				Control of knowledge - 12								
20				30								

Rating scale: National and ECTS

The sum of points for all types of educational activities	Scale ECTS	Evaluation on a national scale	
		for an exam, course project (work), practice	for credit
90 – 100	A	Excellent	Passed
85-89	B	Good	
75-84	C		
70-74	D		
60-69	E	Satisfactory	
35-59	FX	Fail with the possibility of re-exam	Fail with mandatory repeat studying the discipline
0-34	F	Fail with mandatory repeat studying the discipline	Fail with mandatory repeat studying the discipline

13. Educational and methodological support

1. Work program of the educational discipline "Modern Archaeological Science."
2. Syllabus of the educational discipline "Modern Archaeological Science".
3. Consultations with the associate professor
4. Educational and methodological materials for lectures and practical classes.
5. Educational archaeological collections of artifacts of the educational and methodological laboratory of the Department of Archaeology, Ethnology, and World History.
6. Multimedia presentations.

14. Recommended Literature

Main List

1. Bahn P., Renfrew C. Archaeology: The Key Concepts. Taylor & Francis Group, 2013. 308 p. Режим доступу: <http://surl.li/fozsl>
2. Brather-Walter S. Archaeology, History and Biosciences: Interdisciplinary Perspectives. De Gruyter, Inc., 2019. 218 p. Режим доступу: <http://surl.li/fozyi>
3. Henley T. B., Rossano M. J. Psychology and Cognitive Archaeology: An Interdisciplinary Approach to the Study of the Human Mind. Taylor & Francis Group, 2021. 224 p. Режим доступу: <http://surl.li/fozpy>
4. McAtackney L., Ryzewski K. Contemporary Archaeology and the City: Creativity, Ruination, and Political Action. Oxford University Press, 2017. 352 p. Режим доступу: <http://surl.li/fozqw>
5. Pollard J., Jones A. M., Alberti B. Archaeology after Interpretation: Returning Materials to Archaeological Theory. Taylor & Francis Group, 2016. Режим доступу: <http://surl.li/fozsf>
6. Trigger B. G. History of Archaeological Thought. Cambridge University Press, 2014. Режим доступу: <http://surl.li/fozto>
7. Wengrow D., Graeber D. Dawn of Everything: A New History of Humanity. Penguin Books, Limited, 2022.
8. Zhyhola V., Skorokhod V. The Newest Fixation Methods in Archaeology. Archaeology. 2019. No. 4. P. 118–130. Режим доступу: <http://surl.li/fozth>
9. Абашина Н.С., Козак Д.Н. та ін. Давні слов'яни. Археологія та історія. Навчальний посібник. К.: «Стародавній Світ», 2012. — 366 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozmn>
10. Гершкович, Я. П., Гречко, Д. С. (ред.). Археологія України за роки Незалежності. Київ: ІА НАН України, 2022. 448 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozjq>
11. Залізняк Л.Л. Стародавня історія України. К.: Темпора, 2012. 542 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozys>
12. Моця, О. П. (ред.). Між Дніпром і Босфором: міжцивілізаційні контакти в зоні Чорного моря в середньовічні часи. Нариси. Київ: ІА НАН України, 2022. 144 с. Режим доступу: <http://surl.li/foznh>
13. Терський С.В. Археологія України (середньовічна доба). Навчальний посібник. Львів: Вид-во Національного університету “Львівська політехніка”, 2017. 256 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozgz>

Additional list

1. Ayala F. J., Cela-Conde C. J. Processes in Human Evolution. Oxford University Press, 2017. Режим доступу: <http://surl.li/foznh>
2. Bailey Shara E., Hublin Jean-Jacques (ed.) Dental Perspectives on Human Evolution: State of the Art Research in Dental Paleoanthropology. Springer, 2010. Режим доступу: <http://surl.li/foznk>

3. Demchenko O. 2022. Environment and cultural change in the Azov Sea region during early 6 mill. BC. Proceedings of the International Scientific Conference "Arheologie interdisciplinară: metode, studii, rezultate / Interdisciplinary archaeology: methods, studies, results", 15-17 august 2022, Orheiul Vechi. P. 57.
4. Demchenko O., Kotova N., Kiosak D. 2019. Models of evolution and cultural changes in the Early Neolithic of the Northern Pontic Region. Programme and Abstract Book of 25th Neolithic Seminar «Evolution and Cultural Changes in Prehistory», 8-9 November 2019, Ljubljana, Slovenia. P. 13-14 Режим доступу:
5. Place and Time at Trypillia Mega-Sites: Towards a New Synthesis of Analyses and Social Theory / B. Gaydarska et al. *Journal of Urban Archaeology*. 2023. Vol. 7. P. 115–145. URL: <https://doi.org/10.1484/j.jua.5.133453> (date of access: 30.08.2023).
6. Gebaer A.B., Sørensen L., Teather D., Valera A.C. (eds.) *Monumentalising Life in the Neolithic: Narratives of Change and Continuity*. Oxbow Books, 2020. Режим доступу: <http://surl.li/fozot>
7. Hoffecker John F. et al. *Geoarchaeological and Bioarchaeological Studies at Mira, an Early Upper Paleolithic Site in the Lower Dnepr Valley, Ukraine // Geoarchaeology - An International Journal*. 2014. Т. 29. № 1. p. 61-77. Режим доступу: <http://surl.li/fozqm>
8. Kotova N., Demchenko O., Kiosak D. Innovations of Beginning of VI Millennium BC in the Northern Pontic Steppe. *Open Archaeology*. 2021. 7(1):1529-1549. Режим доступу: <http://surl.li/fozxr>
9. Milisauskas Sarunas (Ed.). *European Prehistory: A Survey*. 2nd Edition — Springer, 2011. Режим доступу: <http://surl.li/fozra>
10. Müller J. (ed.) *Landscapes and Human Development: The Contribution of European Archaeology. Proceedings of the International Workshop "Socio-Environmental Dynamics over the Last 12,000 Years: The Creation of Landscapes (1st - 4th April 2009)"*. — Bonn: Rudolf Habelt, 2010. Режим доступу: <http://surl.li/fozsb>
11. Roberts V.W., Thornton C. (eds.) *Archaeometallurgy in Global Perspective: Methods and Syntheses*. New York: Springer, 2014. 868 p. Режим доступу: <http://surl.li/fozsy>
12. Svoboda Jirí A. *Dolní Věstonice-Pavlov: Explaining Paleolithic Settlements in Central Europe*. Texas A&M University Press, 2020. Режим доступу: <http://surl.li/foztd>
13. Гнера В. А. Аналіз використання дистанційно пілотованих літаючих апаратів у археологічних дослідженнях. Праці Центру пам'яткознавства. 2014. Вип. 26. С. 16–25. Режим доступу: <http://surl.li/fozkj>
14. Горбаненко, С. А. (ред.). *Магія повсякдення давніх слов'ян. Нариси*. Київ: Академперіодика, 2022. 210 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozlv>
15. Даймонд Джаред. *Зброя, мікроби і сталь : Витоки нерівностей між народами*. К.: КМ-БУКС, 2018. 512 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozof>

16. Демченко О.В. Господарсько-адаптивна стратегія первісного населення Дніпровського Надпоріжжя в кінці мезоліту – неоліті. *Записки історичного факультету*. 2014 (25). С. 24-37. Режим доступу: <http://surl.li/fozoc>
17. Демченко О.В. Просторова організація поселень пізнього мезоліту – раннього неоліту в районі Дніпровських порогів. Стародавнє Причорномор'я. 2018. 178-185. Режим доступу: <http://surl.li/fozlg>
18. Демченко О.В., Лобанова М.А. Відносна хронологія ранньотрипільської пластики у світлі радіовуглецевого датування. *Записки історичного факультету*. 2016(27). Р.28-38. Режим доступу: <http://surl.li/fozlp>
19. Демченко О.В. Про можливу роль міграційних процесів у формуванні азovo-дніпровської культури. *Записки історичного факультету*. 2020. № 31. Режим доступу: <http://surl.li/fozku>
20. Демченко О.В. Релігійні уявлення неолітичного населення з домінантною роллю річкового промислу (в світлі наукового доробку В.М. Даниленка). *Північне Приазов'я в епоху кам'яного віку – енеоліту: збірник наукових праць Міжнародної наукової конференції «Північне Приазов'я в епоху кам'яного віку»*. Мелітополь: ТОВ «Видавничий будинок Мелітопольської міської друкарні», 2013. С. 40-46
21. Демченко О.В. Ритуал перевертання посуду в поховальному обряді катакомбної культури та спроби інтерпретації його значення. *Записки історичного факультету*. 2012 (23). Р. 15-28. Режим доступу: <http://surl.li/fozli>
22. Колесников К. На краю Ойкумени. Еллінські військові традиції на українських землях Причорномор'я. К.: Темпора, 2021. 312 с.
23. Кротова О.О. Пізньопалеолітичні мисливці азovo-чорноморських степів. Київ: Видавець Філюк О. В., 2013. 420 с. Режим доступу: <http://surl.li/fozzi>
24. Романова, О. О. Станиціна, Г. О. Стародавній Єгипет у Києві: відображення на склі (колекція скляних фотонегативів Наукового архіву Інституту археології НАН України). Київ: Інститут археології НАН України; Інститут сходознавства ім. А.Ю. Кримського НАН України, 2021. 336 с. Режим доступу: <http://surl.li/fpaai>
25. Скиба, А. В., Горбаненко, С. А. (відп. ред.). Європейська археологія І тисячоліття н. е.: Збірник наукових праць на честь Ліани Василівни Вакуленко. Київ: ІА НАН України. 2017. Режим доступу: <http://surl.li/fozss>

15. Digital Resources

1. Scientific Library of the Odesa I.I. Mechnikov National University. Access mode: <http://lib.onu.edu.ua/>
2. Odesa National Scientific Library: <http://odnb.odessa.ua/>
3. Odesa Archaeological Museum NAS of Ukraine: <http://archaeology.odessa.ua/>

4. Odesa Museum of Local History: <http://www.history.odessa.ua/>
5. Institute of Archaeology of the NAS of Ukraine: <https://iananu.org.ua/>
6. Research Center "Rescue Archaeological Service" of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine: <http://ras.gov.ua/>
7. Research Centre "Protective Archaeological Service of Ukraine" of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine: oasu.com.ua
8. All-Ukrainian public organization " All-Ukrainian Public Association of Archaeologists. ": <http://www.vgosau.kiev.ua/>
9. «Археологія.» Open access to publications since 1947. <https://arheologia.com.ua/index.php/arheologia>
10. Yearbook "Archaeological research in Ukraine." Open access to publications since 1990. <http://www.vgosau.kiev.ua/biblioteka/avu-adu>
11. "Stone Age of Ukraine". Open access to publications. <https://iananu.org.ua/vidannya-ia/periodichni/aktualni-seriji/kam-yana-doba#%D0%B0%D1%80%D1%85%D1%96%D0%B2-%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA%D1%96%D0%B2>